

MUINSUSKAITSE

2009

A A S T A R A A M A T

KADRIORU LASTEPARGI PAVILJON

RESTAUREERITUD MAJAD VANALINNAS

ANTONIUSE HOTELL TARTUS

LEONHARD VENE MÖÖBLIKOGU

PIKVA MÕISA MAALITUD LAED

MAAHAUDKALMISTU KUKRUSEL

SEIDLA TUULIK

ICOMOS

Rahvusvaheline Monumentide ja Muinsusväärtuste Nõukogu

Riin Alatalu

International Council of Monuments and Sites on eesti keelde tõlgitud mitmeti. Eesti Rahvuskomitee asutamisdokumentides tõlgiti see kui Rahvusvaheline Mälestusmärkide ja Ajalooliste Paikade Nõukogu, põhikirja registreerimisel 22.01.1993 kasutati Rahvusvahelise Kinnismälestiste Nõukogu nimetust. Siinkohal on lähtutud UNESCO Eesti Rahvusliku Komisjonis kasutamist leidnud nimekujust.

1965. aastal asutatud ICOMOS on maailma mõjukaim kinnismälestiste, arhitektuursete ansamblite ja ajalooliste paikade säilitamise, kaitse ja väärtustamisega tegelev vabatahtlike ekspertide ühendus. Rahvusvahelise organisatsiooni loomise vajadus sõnastati Veneetsias 1964. aastal ajalooliste hoonete arhitektide ja spetsialistide kongressil. Samal kongressil võeti vastu ka Veneetsia harta. ICOMOS on UNESCO ja selle Maailmapärandikomitee¹ ametlik nõuandev organisatsioon 1972. aastal vastuvõetud maailmapärandi konventsiooni rakendamisel.

ICOMOSi põhikirjaline eesmärk on korraldada nii otsustajate kui ka ühiskonna pärandialast harimist, nõustamist, uurimist ja dokumenteerimist. Aga samas on ICOMOS ka n-ö ühiskondlik valvekoer, mis peab operatiivselt sekkuma juhul, kui riigi või kohaliku omavalitsuse tegevus ohustab pärandit.

Juba organisatsiooni loomise üks eestvedajaid Pietro Gazzola sõnastas eesmärgi luua kõrgeim kohus restaureerimis- ja konserveerimisküsimustes.² Oluline on lisada, et „kohtu“ kõrgeim aste on rahvusvaheline ICOMOS ja mitte selle riiklikud komiteed – nende info kuulub ülepoliitiseeritud maailmas erapoolikuse vältimiseks igaks juhuks alati kontrollimisele.

ICOMOS eeldab oma liikmeskonnalt kvaliteeti: lisaks haridusele on nõutav erialane staaž ning praktiline või akadeemiline uurimiskogemus. Praegu on liikmeid ligi 9500, liikmete arv kõigub riigiti mõnest inimesest mitmesajani. Mõnes väikeriigis tekitab ICOMOSi suur liikmete arv küll teatavaid kõhklusid oodatud kvaliteedi osas. Missioonitunde ja isikliku vastutuse rõhutamiseks võeti 2002. aastal vastu ICOMOSi eetikakoodeks, mis eeldab iga üksiku liikme sekku mist pärandi kaitseks.

ICOMOSi üksikliikmed koonduvad üldjuhul rahvuskomiteedesse. Lisaks 113 rahvuskomiteele võib riikide piires moodustada veel teisigi, vähemalt viiest liikmest koosnevaid komiteesid, ICOMOSiga saab liituda ka sõltumatu üksikliikmena. Lubatud on kuuluda ka teiste maade komiteedesse, juhul kui oma kodus rakendatakse n-ö suukorvi taktikat. Lisaks üksikisikutele võivad liikmeteks olla ka erialaorganisatsioonid ja toetajaliikmed. Staažika ühendusena valib ICOMOS (valdavalt organisatsiooni enda tegevust edendanud inimeste seast) ka auliikmeid.

ICOMOSi peakontor asub Pariisis, seal on ka maailma üks suurim erialane raamatukogu ja UNESCO-ICOMOSi dokumendikeskus, kus hoitakse muuhulgas maailmapärandi objekte puudutavaid materjale.

ICOMOSi argipäeva juhivad administratsioonist ning maailmapärandi ja dokumentatsiooni osakonnast koosnev rahvusvaheline sekretariaat. Organisatsiooni tegevussuunad paneb paika iga kolme

aasta tagant kogunev peaassamblee. Assambleel valitakse president ja viis asepresidenti, kes koos peasekretäri ja peavarahoidjaga moodustavad Büroo.

Korra aastas kogunevad Bürood esindav täidesaatev komitee ja rahvuskomiteede ning teaduskomiteede esimeestest koosnev nõuandev komitee. Viimane annab nõu üldkogule ja täitevkomiteele ning teeb soovitusi tegevuse ja programmi prioriteetide kohta.

Riiklikud ehk rahvuskomiteed korraldavad tegevust oma kodus, 19 teaduskomiteed aga valdkonniti rahvusvahelisel tasandil.

Lisaks teaduskomiteedele tegutseb aktiivselt ka pärandi nn punane rist – Sinine Kilp ehk International Council of Blue Shield. Sinine Kilp moodustati 1996. aastal ICOMOSi, Rahvusvahelise Arhiivide Nõukogu ICA, Rahvusvahelise Muuseumide Nõukogu ICOMi ja Rahvusvahelise Raamatukogude ja Arhiivide Liidu IFLA initsiatiivil ja see tegeleb otseselt ohustatud pärandi kaitse ja kriisiolukordadega. Sinisel Kilbil on 13 komiteed väga tugeva päranditeadlikkusega riikides.

ICOMOS Eestis

Eesti kõige staažikam ICOMOSi liige on Fredi Tomps, kes Vabariikliku Arhitektuurimälestiste Kaitse Inspektsiooni juhatajana kuulus 1978. aastast NSV Liidu komiteesse. Toonane ICOMOS koondas liiduvabariikidest vaid tippametnikke, ometi jõudis ICOMOS meile ka koju kätte: 1985. aastal toimus Tallinnas rahvusvaheline ICOMOSi kollokvium.

1990. aasta oma ootamatute võimalustega tõi poliitilise suunamuutuse ka meie ICOMOSi poliitikas: peaassambleele Lausanne'i ühendamiseks koos teel olles otsustasid Tomps, lätlane Martins Apinis ja leedukas Jonas Glemž eralduda NSV Liidu komiteest ja moodustada kolmeliikmeline Balti komitee. Rongis koostati pöördumine Büroole, kohale jõudes saadi operatiivselt ka toetat vastus. Kolmik jätkas üksmeeles Baltikumi esindamist, kuni Apinise traagilise hukkumiseni autoavariis.

Taasiseseisvuse esimestel aastatel oli iseenesestmõistetav taastada ajaloolised seltsid ja ühingud ning liituda okupatsiooniaastatel loodud rahvusvaheliste organisatsioonidega. Nii kutsuti teiste seas 27.02.1992 kokku ka ICOMOSi Eesti Rahvuskomitee Asutatav Kogu.

Kutsed saadeti 17 organisatsioonile ning 30 üksikisikule, koosoleku kuulutus avaldati ajalehes Sirp.³ Ettevalmistus oli korralik, esimeseks koosolekuks oli olemas nii põhikirja projekt kui ka ideed edasiseks.

Kaur Altoa, üks asutamise initsiaatoritest tutvustas võimalikke töösuundi: spetsialistide ja omanike harimine ning omavalitsuste ja kodanikele suunatud muinsuskaitsepropaganda. Kõige olulisem oli aga parandada erialainimeste kohalikku koostööd ja luua võimalused rahvusvaheliseks ühistegevuseks. Paari aastaga olid muinsuskaitsejagunenud väga paljude organisatsioonide ja ettevõtete vahel ning infoliikumine oli muutunud väga keeruliseks. Omaette eesmärk oli aga võtta maksimum vastavanenud võimalusest koostuda väliskolleegidega. Igasuguste väliseksperptide saabumise kohta käiv

info pidi jõudma kõigi liikmeteni. Toonast janu külaliste järele iseloomustab protokollitud mure, et erafirmad püüavad hoida nende külalistena Eestis viibivaid välisspetsialiste võimalikult ainult endale, samas kui mõistlik oleks neid kasutada kogu restaureerimistegevuse huvides.⁴

ICOMOSi Eesti Rahvuskomitee asutajaliikmeid oli 30, neist juhatusse valiti tervelt seitse. Oodatud populaarsuse asemel sattus aga vastloodud organisatsioon erimeelsustesse ja sekeldustesse.

Viis inimest olid enne rahvuskomitee loomist jõudnud kirjutada avalduse liitumaks Balti komiteega. Kutse ERK asutamiskoosolekule saadeti ka neile. Et sellest viisikust liitus kohe vaid Teddy Böckler, kõrvale jäi aga varsti Fredi Tomps ja varsti ka pooled asutajaliikmed, on seotud nii raha- kui ka muinsuskaitse süsteemi reformist tulenevud pingetega.

ICOMOSi rahvusvaheline liikmemaks oli toona 20 USD, kusjuures Pariisi makstava summa miinimum oli 300 USD iga komitee kohta. Asutamiskoosolekul kehtestati poolaasta liikmemaksuks 100 rubla, mai algul otsustati see aga tagastada ning maksu suuruse määramisega oodata Eesti krooni kehtestamiseni.⁵ Liikmemaksu suurus – 300 krooni – otsustati alles novembri lõpus. Summa oli rahareformi järgses olukorras paljudele ülejõukäiv ja nii pakuti huvilistele võimalust olla 100 krooni eest ainult rahvuskomitee ja mitte nn suure ICOMOSi liige.

Olgu et leidis neid, kes olid valmis liikmemaksu täies ulatuses tasuma, eksisteeris komitee aastaid vaid riigieelarvest taotletud liikmemaksu toel. 1994. aastal valitsus raha ei eraldanud,⁶ väidetavalt langes just seetõttu liikmete arv 16-lt kümnele.⁷ Ka välisülekande protseduur ise oli veel taasiseseisvuse esimestel aastatel keeruline, pealegi nõuti raha nn kõvas valuutas. Komitee esimese ülekande Pariisi tegi Kaur Alttoa välisreisil olles Münsteri pangas. Lisaks lonkavale maksedistsipliinile kulus mõnel liikmel korduvatest meeldetuletustest hoolimata ka vormikohase CV esitamiseks paar aastat.

Samuti põhjustas segadust Balti komitee tegevuse lõpetamine. Vaid kaks nädalat pärast asutamiskoosolekut kohtusid Riias riikliku muinsuskaitse süsteemi esindajatena Koit Väinsalu Eesti Kultuuriministeeriumist, Juris Dambis Lätist ja Vitas Karčiauskas Leedust ning leppisid ministeeriumite tasandil kokku valitsusväliste ekspertorganisatsioonide loomise protseduurid.⁸

Eesti rahvuskomiteele selline normeerimine ei istunud ja esimees Kaur Alttoa saatis protesti ühise töögrupi moodustamise nõude osas.⁹ Siinjuures on asjakohane meenutada, et neid aastaid iseloomustas ka teatav püüd vabaneda nõukoguliku pärandina tajutavast kuuluvusest Baltikumi, lõunanaabrite asemel eelistati suhelda põhja- ja läänenaabritega. Eriarvamused asjade käigu üle andsid põhjust nii mõnekski mahlakaks kirjaks ICOMOSi ja Kultuuriministeeriumi vahel ning ainest tänaseks juba oma elu elama hakanud rahvapärimuseks kohalike konfliktide kohta.

Samal ajal kui ERK ja Kultuuriministeerium teravusi vahetasid, teavitas Jonas Glemza Balti komitee nimel nii asjaomaseid riike kui ka ICOMOSi Bürood, et Balti komitee toetab igati rahvuskomiteede loomist ning lõpetab oma tegevuse kohe nende registreerimise järel.

Nagu arvata, oli uuel ühendusel plaane palju. Kõige aktiivsemad liikmed – Kaur Alttoa, Helve Ilves, Jevgeni Kaljundi, Mart Keskküla, Ants Kraut, Jaan Tamm ja Hain Toss – kavandasid mitmeid üritusi ja

seminare. Kaljundi eestvedamisel sai üheks tegevussuunaks Narva, et väärtustada Nõukogude võimust räsitud linna, appi oodati ka väliseestlaste muinsuskaitse seltsi. 1995–1996 toimus ICOMOSi eestvedamisel Narvas mitu üritust.

Kohe võeti päevakorda ka restaureerimismetoodika ja -praktika küsimused. Otsustati korraldada ministeeriumi ja asjakohaste asutustega ühine arutelu „restaureerimismetoodikas valitsevast anarhiast üle saamiseks“. Töö ja materjali kvaliteet on püsinud ühe järjekindlama teemana rahvuskomitee koosolekute ligi paarikümneaastases ajaloos.

ICOMOS osales aktiivselt ka muinsuskaitse seaduse koostamisel. Nii tehti märkusi seaduse algsele versioonile sissekirjutatud nn ülecentraliseerimise kohta. Sooviti tugevdada ka Muinsuskaitse nõukogu positsiooni: selle otsused peaksid olema ametile ja selle direktorile mitte nõuandvad, vaid kohustuslikud. Muuhulgas tehti ettepanek, et Muinsuskaitse ameti peadirektorit ei peaks ametisse määrama kultuuriminister, vaid nõukogu soovitusel järgides Vabariigi Valitsus, sest ameti töö on seotud mitme eri ministeeriumi valitsusalaga. Lisaks omaniku kohustustele riigi ees, soovitati seaduses selgelt sõnastada ka riigi kohustused omaniku ees.

Rahvuskomitee algatas ka diskussiooni maailmapärandi objektide valimiseks ning osales Tallinna vanalinna kandidatuuri esitamise ettevalmistamises. Kaaluti ka Tartu Jaani kiriku, Koguva küla ja Kuressaare linnuse sobivust maailmapärandi nimekirja. Peamiselt Jaan Tamme initsiatiivil hoidis ICOMOS üleval diskussiooni Haagi konventsiooni ratifitseerimiseks ja täitmiseks.

Eesti Rahvuskomitee liikmete arv on alati olnud tagasihoidlik, kõikides kümne ja kahekümne vahel. Nii nappide jõududega ja positsioonis, kus paljud liikmed on üht või teist pidi ametlike otsustanditega seotud, on ühiskondliku valvekoera rolli täitmine keeruline. ICOMOSi initsiatiivil käis 2005. aastal Tallinna probleemidega tutvumas UNESCO ekspert prof. Giorgio Piccinato. 2008. aastal anti eksperthinnang Tallinna vanalinna arengukavale. 2009. aastal algatati laiem diskussioon Estonia teatri juurdeehituse kohta. Üldiselt on aga väikesearvuline ja entusiastidest koosnev ICOMOSi Eesti Rahvuskomitee tegelenud pigem aeg-ajalt esilekerkivate üksikküsimustega kui kehtestanud end järjepideva valdkonna arvamusi liidrina. Sama seis on ka Lätis ja Leedus. Soome ligi 200-liikmelist ja Rootsi ligi 150-liikmelist Rahvuskomiteed peetakse aga selgelt ekspertarvamuse sõnastajaks nii kohalikul kui ka rahvusvahelisel tasandil. Eesti ICOMOSil on eesmärgid ja eeskujud, mille poole püüeda.

¹ UNESCO Maailmapärandikomitee kohta vt: R. Alatalu. Mis on maailmapärand? – Muinsuskaitse aastaraamat 2006, lk 100–103.

² M. Petzet. Report by the President. 13th Assembly of ICOMOS Madrid, Hispaania 01.–05. detsember 2002

³ Sirp, 1992, 14. veebruar, nr 7.

⁴ ICOMOSi Eesti Rahvuskomitee üldkogu koosoleku protokoll, 18. mai 1992.

⁵ ICOMOSi ERK juhatuse koosoleku protokoll, 04. mai 1992.

⁶ ICOMOSi ERK üldkogu koosoleku protokoll, 25. aprill 1994. Valitsus ei rahuldada rahataotlust. Kõik, kes soovivad edasi liikmed olla, tasuvad hiljemalt 15. aprilliks 280+100 krooni.

⁷ 20.10.1995 kiri kultuuriminister Jaak Allikule. Palume erandkorras toetada 1996. a liikmemaksu tasumisel 10 x 145 FRF + eelmise aasta võlg 250FRF (kokku ca 4855.- krooni). Kõrge liikmemaks ähvardab edaspidi inimeste suhteliselt väikeste sissetulekute tõttu viia ICOMOSi ERK likvideerimiseni. Arvestades, et Eesti on UNESCO liige, mille I järgu allorganisatsiooniks on ICOMOS, ei ole meie arvates rahvuskomitee likvideerimine soovitatav.

⁸ Luua eraldi ICOMOSi komiteed igas Balti riigis, et seejärel astuda samaaegselt/ühiselt ICOMOSi liikmeks.

⁹ Kaur Alttoa kiri Koit Väinsalule, 14. mai 1992.